

Szakmai jelentés
a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ (MNMKK) Magyar
Természettudományi Múzeum (MTM) állományvédelmi pályázatáról,
Bartholomäus Carrichter 16. századi gyógynövénykönyvének restaurálása
(505111/04791)

Az MNMKK Magyar Természettudományi Múzeum szakkönyvtárának egyik legértékesebb gyűjteménye a közel hatezer kötetet számláló régikönyv-gyűjtemény, mely elsősorban a növénytári és az állattári könyvgyűjteményeknek adományozott, 1850 előtt megjelent kötetekből áll. A régikönyv-gyűjtemény legértékesebbjei közé botanikai föliógyűjteményünk és a Botanica Classica gyűjtemény könyvei tartoznak, amelyek mellett megtalálhatóak a késő középkor és a kora újkor jellemző állattani munkái is – például Ulisse Aldrovanditól (1522–1605), Conrad Gesnertől (1516–1565). De itt lelhetőek fel a múzeum többi tárának – Ásvány- és Kőzettár, Embertani Tár, Őslénytani és Földtani Tár – 18–19. századi könyvei is. Évek óta tartó állományvédelmi programunk elsősorban a régikönyv-kollekció megóvására, kutathatóságának, bemutatathatóságának növelésére irányul.

A restaurálásra kiválasztott kötet a botanikai föliógyűjteménybe, a felbecsülhetetlen értékű, igazi ritkaságokkal teli kollekcióba tartozik. A rendkívül gazdag könyvgyűjtemény segítségével nyomon követhetjük, amint a naiv, egyéni fantáziával, képzeletbeli növények ábráival tarkított „föltudományos” munkák átadják helyüket az orvosbotanikai műveknek, hogy aztán a mindennapi praktikumot kissé háttérbe szorító, „igazi” növénytani könyvek váljanak uralkodóvá. Az immár restaurált Fol. 67-es raktári jelzetű kötet szerzője Bartholomäus Carrichter (1510 [?] –1567), orvos, szakíró, aki csodás gyógyításairól volt híres. Írásait halála után Michael Toxites (született Johann Michael Schütz [1514–1581], orvos, alkimista) tette közzé. 1576-ban jelentette meg Carrichter – akkoriban népszerűségnek örvendő – *Horn des Heyls menschlicher Blödigkeit oder Kreutterbuch*¹ című kötetét, amelyet a szerző Philomusus álnéven írt. A növények neve, leírása és a gyűjtésének helyszíne mellett részletesen ismerteti a belső és külső alkalmazásukat, recepteket is közöl. Az első tizenkét lapon található előszó a szerző előadása a tizenkét égi jel és a hét planéta értelmezéséről, s hatásukról a gyógynövényekre. A 334 oldalas főszöveg tartalmazza a gyógynövények leírását (*Beschreibung der Kreutter*), s az utolsó hét oldalt az *Index* és *Register* foglalja el. A kötet számos fametszettel díszített. A restaurálás célja az igen rossz állapotú könyv megjavítása mellett a föliógyűjtemény helyreállításának elősegítése volt, s hogy a nagyközönség a restaurált dokumentum bemutatásakor egy újabb korai természettudományos munkát ismerhessen meg.

¹ Philomusus: *Horn des Heyls menschlicher Blödigkeit. Oder Kreütterbuch Darinn die Kreütter des Teutschen lands : auss dem Liecht der Natur nach rechter Art der himmelischen einflussungen beschriben.* Strassburg, Christian Müller, 1576. Leltári szám: 1957/28313.

A restaurálásról

2024-ben, még a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ (MNMKK) megalakulása előtt, az – jelenleg az MNMKK-hoz tartozó – Országos Széchényi Könyvtár Állományvédelmi és Restauráló Osztályának restaurátora mérte fel a kötet állapotát, és határozta meg a szükséges javításokat. A rendkívül rossz állapotú borító és a foltos (beázás nyomai, használatból eredő szennyeződések) belívek tisztítása, javítása érdekében a lapok száraz és nedves tisztítására, a kötet hiányos lapjainak papírontással történő javítására, szükség esetén a fűzés megbontására, az oromszegő és a már nem létező kötőszalag pótlására, valamint a borító helyreállítására adtak ajánlatot, a javítások 1 565 870 forintba kerültek volna. Sajnos a pályázat csak 500 000 forintos keretet biztosított a kötet restaurálására. Emellett létrejött a korábbi Magyar Természettudományi Múzeumot és a korábbi Országos Széchényi Könyvtárat egy intézményben egyesítő MNMKK, s így a társintézmények között megszűnő pénzügyi elszámolás lehetetlenné tette a pályázat pénzügyi teljesítésének igazolását. E két körülmény miatt új, megfelelő végzettséggel, tapasztalattal, referenciákkal rendelkező restaurátort kerestünk és találtunk az ArchivArt Könyvrestaurátor Műhely Kft-ben. A csökkentett támogatási összeg szerényebb javítási lehetőségeket biztosított, ám a megújuló kötés és a könyv részben megtisztított lapjai, az új zárószalagok így is bemutatathatóvá teszik a könyvet, és megakadályozzák állapotának további romlását. A restaurátor beszámolóját az elvégzett munkafolyamatok leírásával és a fotódokumentációval mellékelteként csatolom.

A kötet kiállítása – két másik restaurált könyvvel együtt – 2026. 08. 17-én kezdődött meg. A kiállítás befejezése után a kötetet a 25 Celsius-fok hőmérsékletű és 42%-os páratartalmú könyvtári mélyraktárban – ez a mínusz 2 szinten található –, a jelzetsorrend szerinti helyére soroljuk vissza, savmentes, archivális kartonból készült papírdobozban. A szakmai beszámoló a <https://www.nhmus.hu/gyujtemeny/bartholomaus-carrichter-horn-des-heyels-menschlicher-blodigkeit/> címen érhető el a múzeum honlapján.

Budapest, 2026. 08. 14.

Matuszka Angéla

könyvtáros

MNMKK Magyar Természettudományi Múzeum Könyvtára

A kiállítás három, az NKA támogatásával restauráltatott könyvet mutat be. A most elkészült könyv a vitrin közepén látható.





A kiállítás szövege:

Restaurált könyveink

Az MNMKK Magyar Természettudományi Múzeum szakkönyvtárának egyik legértékesebb gyűjteménye a közel hatezer kötetet számláló régikönyv-gyűjtemény, mely elsősorban a növénytári és az állattári könyvgyűjteményeknek adományozott, 1850 előtt megjelent kötetekből áll. A régikönyv-gyűjtemény legértékesebbjei közé botanikai főlígyűjteményünk és a Botanica Classica gyűjtemény könyvei tartoznak, amelyek mellett megtalálhatóak a késő középkor és a kora újkor jellemző állattani munkái is.

NKA állományvédelmi pályázatok

Az MNMKK Magyar Természettudományi Múzeum állományvédelmi programja a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával működik. A restaurálások célja a könyvek állapotának javítása (pl. tisztítás, kötéstábla cseréje, a hiányzó részek pótlása papírontással) annak érdekében, hogy e művek a tudományos kutatók, illetve a természettudomány története iránt érdeklődő nagyközönség számára megismerhetővé váljanak. A vitrin közepén látható gyógynövénykönyv restaurálása most fejeződött be az 505111/04791 számú NKA pályázat támogatásának köszönhetően.

Könyvleírások:

E. W. Happel (1647–1690): *Gröste Denkwürdigkeiten der Welt oder so genannte Relationes Curiosae [...] welche an unserm sichtbahren Himmel in und unter der Erden und im Meer jemahlen zu finden oder zu leben gewesen und sich begeben haben. Erste Theil.* Hamburg, Wiering, 1683. Leltári szám: 1949/10133. (Inventory No.: 1949/10133.)

A mű a 17–18. század fordulójának német nyelvű, gazdagon illusztrált ismeretterjesztő műve, amely a korabeli világ természeti különlegességeit, ritkaságait és csodás jelenségeit mutatja be.

B. Carrichter: *Horn des Heyls menschlicher Blödigkeit. Oder Kreütterbuch darinn die Kreütter des Teutschen lands : aus dem Liecht der Natur nach rechter art der himmelischen einflussungen beschriben.* Strassburg, Müller, Christian, 1576. Leltári szám: 1957/28313. (Inventory No.: 1957/28313.)

A 16. századi német füveskönyv a gyógynövények tulajdonságait és gyógyászati alkalmazásukat mutatja be, összekapcsolva az égitesteknek tulajdonított hatásokkal a korszak természetfelfogásának megfelelően.

G. Schott (1608–1666): *Physicae curiosae correctae et auctae. Pars 2. : Complectens sex posteriores libros, videlicet VII. Mirabilia Animalium in genere. VIII. Mirabilia Animalium Terrestrium. IX. Mirabilia Animalium Volatilium. X. Mirabilia Animalium Aquatilium. XI. Mirabilia Meteororum. XII. Mirabilia Miscellenea.* [s. l.], [s. n.], [1667]. Leltári szám: 2017/315464. (Inventory No.: 2017/315464.)

A 17. századi természettudományos ismereteket és csodás jelenségeket összefoglaló mű, amely az állatvilág különlegességei mellett meteorológiai jelenségeket és más természeti ritkaságokat is bemutat.

ArchivArt Könyvrestaurátor Műhely Kft.
1088 Budapest, Üllői út 2-4. I. emelet 1.
Tel/fax: 36-1 / 306-4574

Magyar Természettudományi Múzeum Könyvtára
1083 Budapest
Ludovika tér 2-6.

Beszámoló az alábbi kötet restaurálásáról

A Fol 67 jelzetű Horn des Heyls menschlicher Blödigkeit. Oder Kreütterbuch darinn die Kreütter des Teutschen lands : aus dem Liecht der Natur nach rechter art der himmelischen einflussungen beschiben. : Durch PhilomusumAnonymum / [Bartholomaus Carrichter] [nyomtatott anyag]. (Strassburg, 1576.) kötet restaurálása



a fotódokumentáció elkészítésével kezdődött. Portalanítás és száraz tisztítás után mivel a kötet fűzése stabil, jó állapotú volt így csak az előzékeket emeltük fel és az első és utolsó ívet választottuk le a könyvtestről. A lapokon a tinták oldáspróbáit elvégeztük. A leválasztott lappárokat mostuk, a foltokat halványítottuk, savtalanítottuk és utánennyveztük. A javításokat kézi javítással végeztük japán papír, merített papír és glutofix ragasztó használatával. A sérültebb, meggyengült és hiányos részeket papírontással egészítettük ki, amihez papírpépet, krétát és tylose-keményítő elegyből készített utánennyvező anyagot használtunk. A gerincet megtisztítottuk és a bordákat megerősítettük. A leválasztott íveket és az előzékeket az eredeti technika szerint fűztük fel a 4 dupla bordára. A lábnál lévő oromszegőt megtisztítás után visszahelyeztük a gerincre, fejnél ez alapján készítettük el az oromszegőt. A gerincet

ArchivArt Könyvrestaurátor Műhely Kft.

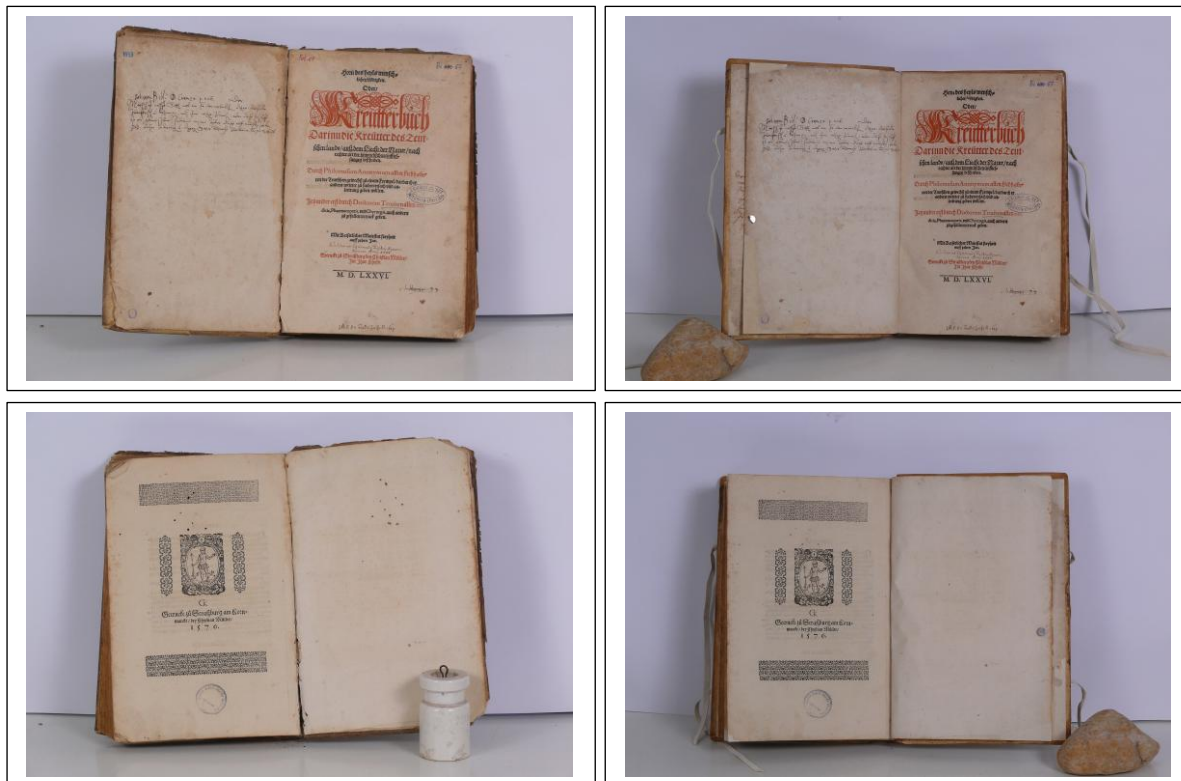
1088 Budapest, Üllői út 2-4. I. emelet 1.

Tel/fax: 36-1 / 306-4574

megkasíroztuk. A kötést rekonstruáltuk: a borító bőrt megtisztítottuk, a phiányokhoz a pótlásokat elkészítettük és az eredeti bőrt egyben húztuk fel a kötetre. A kiszakadt kötőket pótoltuk a töredékek alapján. A bőrt konzerváltuk. Fotódokumentációt készítettünk a restaurálás utáni állapotról.

A kötetet Mezeiné Victor Örzse restaurálta.

A kötet restaurálás előtt és után



Budapest, 2026. július 14.

Gy. Molnár Kerstin

Gy. Molnár Kerstin

ArchivArt Könyvrestaurátor Műhely Kft.
szakmai vezető

ArchivArt
Könyvrestaurátor Műhely Kft.
1088 Budapest, Üllői út 2-4.
Cégjegyzékszám: 01-09-685003
Adószám: 11954501-2-42
K&H 10201006-50087963-00000000